

Cite: Zlobina, Olena (2024). Dynamika sotsialno-psykhologichnoi rezyliientnosti naselennia Ukrainy pid chas viiny [Dynamics of Social and Psychological Resilience of the Population of Ukraine During the War]. *Demohrafiia ta sotsialna ekonomika — Demography and Social Economy*, 4 (58), 148–164.

УДК 316.6
JEL Classification: D 63

ОЛЕНА ЗЛОБИНА, д-р соц. наук, проф., зав. відділу соціальної психології
Інститут соціології НАН України,
01021, Україна, м. Київ, вул. Шовковична, 12
E-mail: ezlobina@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2593-788X

ДИНАМІКА СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Війна руйнує нормальні умови життя на всіх соціальних рівнях від країни загалом до окремої людини. Мобілізація соціально-психологічних ресурсів резильєнтності допомагає населенню протистояти негативним впливам воєнної доби. Попри значну увагу до підтримки психологічної стійкості на індивідуальному рівні, колективна резильєнтність українського соціуму досліджена недостатньо. Соціально-психологічний підхід акцентує увагу на цьому виді резильєнтності, що виявляє себе у здатності спільноти успішно долати труднощі. Проблема дослідження колективної резильєнтності ускладнюється під час війни, коли травмуючі обставини є реальністю теперішнього часу, а не локалізовані у минулому. Метою дослідження є виявлення особливостей функціонування колективної стійкості впродовж майже трьох років повномасштабної війни. Обрано підхід до колективної стійкості на основі акцентування спільної соціальної ідентичності під час війни. Новизна дослідження полягає в фіксації змін колективної стійкості під впливом війни на основі порівняння даних соціологічного моніторингу «Українське суспільство» Інституту соціології НАН України, отриманих у 2021—2024 рр. На основі загальнонаукових методів порівняння, узагальнення, аналогії, а також методів описової статистики та кореляційного аналізу простежено динаміку основних параметрів колективної стійкості та визначено ключові чинники, які забезпечують здатність населення підтримувати нормальне життєздійснення в екстремальних умо-

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2024. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

© Publisher PH «Akademperiodyka» of the NAS of Ukraine, 2024. This is an open access article under the CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

вах. Обчислення здійснені за допомогою пакета IBM SPSS Statistics 24. Проведений аналіз підтвердив, що головним чинником підтримки колективної резильєнтності стала інтенсифікація переживання національно-громадянської ідентичності, що ґрунтується на почутті приналежності до спільноти. Підтверджено дію таких складових колективної стійкості як позитивне бачення майбутнього, соціальна підтримка, віра у здатність досягати бажаних цілей, довіра до влади та віра у лідера спільноти. Зафіксовано сталу тенденцію до послаблення колективної резильєнтності у 2024 р.: чинники підтримки продовжують діяти, але ефективність їхнього впливу зменшується.

Ключові слова: *колективна резильєнтність, війна, соціальна ідентичність, позитивні соціальні очікування, соціальна підтримка.*

Постановка проблеми та актуальність дослідження. Війна є надзвичайним викликом для соціальних систем усіх рівнів. Соціальна стійкість забезпечує здатність до нормального функціонування в екстремальних умовах на рівні країни загалом й на рівні окремих інститутів, соціальних спільнот і, зрештою, на рівні кожної окремої людини. Дослідження резильєнтності українського соціуму здійснюється у соціально-економічному, соціально-політичному, соціально-екологічному та інших вимірах, з-посеред яких соціально-психологічний відіграє особливу роль у визначенні чинників, що забезпечують збереження життєстійкості населення під час війни. Мобілізація соціально-психологічних ресурсів допомагає в умовах асиметричної війни, що характеризується протистоянням нерівних сторін, підтримувати високу стійкість українського суспільства. Дослідники війни як додаткове джерело зміцнення стійкості українського війська виділяють саме морально-психологічний аспект [1], а соціологи підтверджують, що найсильніше зберігати стійкість населенню під час війни допомагає віра у Збройні сили України [2]. Однак попри значну увагу, яку під час війни приділяють практичним проблемам підтримки психологічної стійкості на індивідуальному рівні, колективна резильєнтність українського соціуму дотепер досліджена недостатньо. Водночас без соціально-психологічного аналізу тих чинників, які підтримують або блокують здатність населення протидіяти негативним впливам воєнної доби, неможливо ані оцінити динаміку стійкості населення, ані запропонувати дієві заходи щодо її підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До дискурсу соціально-поведінкових наук концепт резильєнтності був введений спочатку психологами як метафора за аналогією з його використанням у фізико-математичних науках, де термін застосовано для опису здатності матеріалу або системи зберігати пружну рівновагу під зовнішнім тиском. Тільки в психології матеріалом виступали люди, а тиск на них чинили різні несприятливі зовнішні обставини. Відповідно одразу виникла проблема уточнення змісту концепту, бо на відміну від опору матеріалів, де стійкість є незмінним атрибутом кожного конкретного матеріалу, соціальні дослідження засвідчили значну гетерогенність у реагуванні людей на загрози.

На сьогодні в дослідженнях резильєнтності склалася ситуація паралельного розвитку кількох напрямів досліджень, що виходять з різних концептуалізацій, які ще належить інтегрувати [3]. Характерно, що саму стійкість тлумачать навіть у межах якогось одного напрямку по-різному. Наприклад, в екосистемному підході стійкість у застосуванні до інтегрованих систем людей і природи визначено як (а) кількість збурень, які система може поглинути і залишатися в тому самому стані або області тяжіння, (б) ступінь, до якого система здатна до самоорганізації та (с) ступінь, до якого система може будувати та збільшувати здатність до навчання та адаптації [4].

У психології стійкість найчастіше розглядають процесуально, або як процес адаптації в контексті несприятливих обставин для продовження успішного функціонування системи [5], або як процес, що пов'язує набір адаптивних можливостей з позитивною траєкторією функціонування та адаптації після порушення [6], або як клас явищ, що характеризуються хорошими результатами, незважаючи на серйозні загрози для адаптації або розвитку [7]. Проте дотепер відсутній консенсус стосовно того, чи вважати стійкість рисою, чи процесом, і що слід вважати успішним функціонуванням. Перевагу віддають процесуальному визначенню, зважаючи на те, що розуміння стійкості як якості наштовхується на доволі вагоме заперечення стосовно відсутності в її проявах стабільності; люди можуть виявляти різну стійкість у різних обставинах і в різні періоди власного життя [8]. Такі варіації є результатом різних адаптивних можливостей, що фактично є ресурсами підтримки стійкості. Якщо ресурсів недостатньо, щоб створити опір або підсилити стійкість, виникає уразливість. Чим сильніший, витриваліший і несподіваніший стресор, тим сильнішими повинні бути ресурси для створення опору або стійкості [6].

Соціально-психологічний підхід акцентує увагу не стільки на індивідуальній стійкості окремої людини, скільки на стійкості колективній, яка виявляє себе у здатності групи або спільноти успішно долати труднощі, пов'язані з її благополуччям або виживанням [9]. Колективна стійкість виявляється через солідарність, координацію та використання джерел практичної та емоційної підтримки спільноти, необхідних для адаптації та подолання тиску надзвичайних ситуацій [10]. Дослідження цього напрямку можна поділити на дві групи. Перша концентрується на аналізі ролі наявних мереж, які об'єднують спільноти та забезпечують підтримку та захист, а також сприяють відновленню під час надзвичайного стресу та переселення [11], друга представляє динамічну модель колективної стійкості, яка намагається пояснити, що спонукає людей допомагати один одному в екстремальних умовах. В основі цієї моделі — концепція соціальної ідентичності [12]. Модель колективної стійкості на основі соціальної ідентичності ґрунтована на тому, що під час війни психологічне самосприйняття трансформується, завдяки переживанню «спільної долі» акцент переноситься з «я»

на «ми», підкреслюючи спільну соціальну ідентичність [13]. Підсилення почуття єдності є атрибутивною характеристикою кризових ситуацій та забезпечує потужну колективну стійкість [14].

Важливим елементом дослідження індивідуальної та колективної стійкості є визначення контексту, в якому виявляється стійкість людей та спільнот. Негаразди можуть відрізнятися за ступенем серйозності, складності, часовими характеристиками тощо [15]. Щоб зробити висновок про стійкість, ці негаразди мають бути досить контекстуально серйозними та створювати загрозу звичайному функціонуванню. Особливості українського контексту мають значні відмінності від того, що зазвичай є предметом дослідження в даному напрямі. Переважна більшість усіх емпіричних і теоретичних розвідок резильєнтності розглядає в якості стресора насамперед разову або принаймні короткотермінову подію, хай вона і приносить значні руйнування (катастрофи, терористичні атаки тощо). Процес відновлення до «нормального» стану досліджують на тлі наслідків таких подій. Однак у випадку війни мова йде про тривале постійне порушення нормальної життєдіяльності населення через обстріли та небезпеку бути пораненими або загинути.

Досліджень, які присвячені аналізу життєстійкості населення саме в контексті війни, небагато. В основному їх увага зосереджена на ролі стійкості в подоланні довготермінових *негативних наслідків війни* та підтримці пост-травматичного відновлення. Зокрема вивчався внесок як індивідуальної, так і колективної стійкості у підтримку здатності цивільного населення протистояти несприятливим подіям та відновлюватися і повертатися до нормального повсякденного життя [16]; досліджувався вплив на подолання психологічних наслідків війни економічної ситуації [17] та демографічних показників [18], а також вплив травматичних подій на різні соціальні групи [19; 20; 21].

Від початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну з'являються дослідження різних аспектів резильєнтності українського суспільства. Зокрема показано, що стійкість працює як метанаратив, що діє у міжнародному і у внутрішньому контекстах і має важливе значення для кінцевого успіху у війні [22]. Зафіксовано, що під час війни українці демонструють суттєво вищий рівень надії та суспільної стійкості, а ще вищу індивідуальну стійкість та стійкість громад порівняно з тими показниками, які були зафіксовані на ізраїльській вибірці під час військових подій [23]. Визначено дієву роль національної стійкості як джерела агентності України, що допомагає справлятися з втручанням та створювати підґрунтя для входження в міжнародне співтовариство [24].

Характерно, що в якості емпіричного підтвердження зарубіжні автори широко використовують дані всеукраїнських соціологічних досліджень, що ставить питання про суперечність між значною кількістю емпіричного

матеріалу (широко представленому в українському соціально-політичному дискурсі) та дуже скромним представленням проблематики колективної ідентичності власне в науковому дискурсі. З одного боку, соціологічні агенції презентують результати власних досліджень, або досліджень, які вони виконують на замовлення різних інституцій, де проблематика стійкості представлена фрагментарно, що не дає можливості порівняти отримані результати з тими, що отримані з використанням спеціально розроблених методик. Наприклад, опитування «Формула стійкості України: основні складові під час війни та у поствоєнний період (6—11 червня 2023)», здійснене Соціологічною групою Рейтинг на замовлення Національної платформи стійкості та згуртованості [2], фактично не має жодних перетинів із теоретично обґрунтованим, валідизованим та перевіреном у дослідженнях спеціальним інструментарієм, розробленим для оцінки стійкості громад [25].

З іншого боку, в країні проводяться комплексні дослідження стійкості. Зокрема Соціологічна група Рейтинг та дослідницька лабораторія *Rating Lab* від початку повномасштабного вторгнення вимірюють індекс життєстійкості, сформований на основі поєднання індексів психологічної та фізичної стійкості [26]. Оскільки автори використовують власну систему показників, яка не співпадає з тими, що застосовуються в шкалах, розроблених спеціально для виміру індивідуальної життєстійкості [27], практичне використання отриманих даних обмежено, бо інформація щодо чинників підтримки життєстійкості прив'язана лише до соціально-демографічних показників. Водночас не завжди колективна та індивідуальні стійкість корелюють суттєво з віком та статтю [16].

Проблема дослідження індивідуальної і колективної резильєнтності ускладнюється і зміщенням уваги з ролі стійкості у подоланні наслідків війни на її роль під час війни, коли травмуючі обставини є реальністю теперішнього, а не локалізовані у минулому. Протистояти екстремальним стресорам, що тривалий час справляють негативний вплив на членів спільноти, значно складніше ніж хронічним стресорам у мирному житті [28].

Окреслені проблеми підтверджують наявність значного кола фактично недосліджених характеристик колективної резильєнтності українського соціуму, зокрема у соціально-психологічному вимірі. В межах цього напрямку варто зосередитися не стільки на фіксації частки людей, котрі демонструють стійкість, скільки на виявленні чинників, які сприяють здатності протистояти життєвим негараздам.

Це і визначило **мету дослідження**, яке спрямовано на виявлення особливостей функціонування колективної стійкості впродовж майже трьох років повномасштабної війни.

Новизна дослідження полягає в фіксації змін колективної стійкості під впливом війни на основі порівняння даних щорічного соціологічного моніто-

рингу «Українське суспільство» Інституту соціології НАН України, отриманих у 2021—2024 рр. Простежено динаміку основних параметрів колективної стійкості та визначено ключові чинники, які забезпечують здатність населення підтримувати нормальне життєздійснення в екстремальних умовах.

Емпіричною базою дослідження є дані соціологічного моніторингу «Українське суспільство» за 2021—2024 рр. Дані моніторингу 2021 р. зібрані у період з 14 жовтня по 3 грудня з використанням самозаповнення анкет респондентами, загальна кількість опитаних — 1800 осіб. Дані моніторингу 2022 р. зібрані у період з 19 по 25 грудня методом телефонних інтерв'ю з використанням комп'ютера (CATI) та винятково за мобільними телефонними номерами. Загальна кількість опитаних — 2007 осіб. Дані моніторингу 2023 р. зібрані у період з 17 по 27 червня методом телефонних інтерв'ю з використанням комп'ютера (CATI) та винятково за мобільними телефонними номерами. Загальна кількість опитаних — 2004 респонденти. Дані моніторингу 2024 р. зібрані у період з 27 червня по 6 липня. Дизайн опитування послідовний: 1 — рекрут методом телефонних інтерв'ю з використанням комп'ютера (CATI); 2 — опитування методом CAWI (*Computer Assisted Web Interview*). Загальна кількість опитаних — 4101 респондент. Результати опитувань 2021—2024 рр. репрезентують доросле населення України у віці від 18 років, за виключенням АР Крим і тимчасово окупованих територій (з 2022 р. застосовується зважування у відповідності з демографічною структурою, що існувала на початок широкомасштабної війни РФ проти України).

Інструментарій та методи дослідження. Показники складових колективної стійкості з моніторингу відбиралися на основі наявного теоретичного та емпіричного доробку з урахуванням того, що: 1) стійкість не є одномірною конструкцією і підтримується низкою чинників [29]; 2) як показники індивідуальної та колективної стійкості застосовують ознаки, що є психологічними характеристиками індивідів й соціальними компонентами спільнот [30]; 3) колективна стійкість ґрунтується на розвиненому почутті приналежності до спільноти, що утворює підґрунтя для відчуття гордості за громаду та сприяє ідеологічній ідентифікації з нею [31]; 4) стійкість підтримують такі чинники як здатність бачити речі в позитивному світлі або оптимізм [32; 33; 34]; наявність соціальної підтримки [35; 36; 37]; віра у здатність досягати бажаних цілей [9; 10]; віра в лідерів спільноти [25].

З інструментарію моніторингу відібрано показники, щодо яких можна було простежити динаміку за період 2021—2024 рр.: оцінка умов життя; оцінка подій, що відбуваються зараз; оцінка ефективності дій влади та Президента; очікування щодо покращення / погіршення майбутнього України; рівень впевненості у перемозі; готовність терпіти труднощі воєнного часу. Зафіксовані зміни можуть слугувати індикаторами стану колективної стійкості населення в різні періоди війни. Для оцінки особливостей трансфор-

мації колективної стійкості під впливом війни здійснено порівняльний аналіз показників, що визначалися респондентами як чинники об'єднання українського суспільства у 2021 та у 2024 рр. Оцінка ефективності чинників підтримки колективної стійкості здійснювалась на основі аналізу динаміки обраних для аналізу показників за період 2022—2024 рр.

Для визначення сили зв'язків між рівнем впевненості у перемозі та показниками когнітивного, емоційного, ціннісного та поведінкового компонентів підтримки стійкості проведено парний кореляційний аналіз між індикаторами колективної резильєнтності. Усі обчислення здійснено за допомогою пакета *IBM SPSS Statistics 24*.

Результати дослідження і обговорення. Одним із найбільш суттєвих обмежень у дослідженнях динаміки колективної стійкості в кризових умовах є відсутність замірів, які б давали можливість порівняти її рівень до і після негативних руйнівних впливів. Наявність моніторингових даних певним чином компенсує цей недолік. Зокрема на підставі змін у конфігурації та значимості чинників, які, на думку респондентів, об'єднують людей в українському суспільстві, можна визначити навколо чого відбувалась консолідація суспільства після початку війни та що є системоутворювальним елементом підтримки колективної стійкості (рис.1).

Порівняння даних демонструє суттєву трансформацію загальної конфігурації чинників об'єднання населення після повномасштабного вторгнення. По-перше, на відміну від 2021 року, коли жодну позицію не обирало більше третини опитаних, у 2024 ми бачимо чітку точку єднання — «віру у краще майбутнє». Це наочний елемент консолідації і водночас важлива складова колективної стійкості. Другим підтвердженням посилення колективної стійкості є збільшення майже удвічі тих, хто обрав як чинник об'єднання позицію «прагнення спільно долати труднощі життя». Мова йде про соціальну підтримку, яка є невід'ємною складовою стійкості у протистоянні негараздам воєнної доби. І, нарешті, ми бачимо надзвичайний сплеск виборів респондентів навколо позицій, які в 2021 р. залишалися на периферії чинників об'єднання — «патріотичні почуття громадянина України» та «національну ідею побудови української держави». Ці дані добре підтверджують, що модель колективної резильєнтності працює в українському суспільстві на основі національно-громадянської ідентичності.

Водночас динаміка низки показників, що фіксуються протягом 2022—2024 рр., свідчить про те, що потенціал колективної стійкості поступово зменшується (табл. 1).

Оскільки колективна стійкість забезпечує здатність нормально функціонувати в складних умовах, значне збільшення тих, хто оцінює умови життя як погані, є підтвердженням послаблення рівня адаптивності населення. У 2022—2023 рр. оцінка умов життя залишалася хоч і невисокою, але стабільною. Натомість у 2024 р. відбувся значний перерозподіл оцінок і

Рис. 1. Трансформація уявлень населення щодо чинників, які об'єднують людей в українському суспільстві

Джерело: побудовано за даними моніторингу Інституту соціології НАН України.

Таблиця 1. Динаміка оцінок умов життя та подій, які відбуваються у країні у 2021—2024 рр., %

Параметри оцінювання	2021	2022	2023	2024
<i>Якими, на Ваш погляд, є умови життя в Україні для більшості населення?</i>				
Загалом погані	52,7	29,5	31,5	48,7
Загалом задовільні	34,3	60,3	62,1	38,0
Загалом хороші	4,2	7,5	3,8	3,6
Важко відповісти	8,8	2,7	2,6	9,8
<i>Якою мірою Ви задоволені подіями, які відбуваються в нашій країні зараз?</i>				
Скоріше не задоволені	52,1	56,2	59,7	71,4
Наскільки задоволені, настільки і не задоволені	34,7	24,6	25,5	16,4
Скоріше задоволені	6,9	14	10,2	3,0
Важко відповісти	6,3	4,2	5,6	9,2

Джерело: дані моніторингу Інституту соціології НАН України.

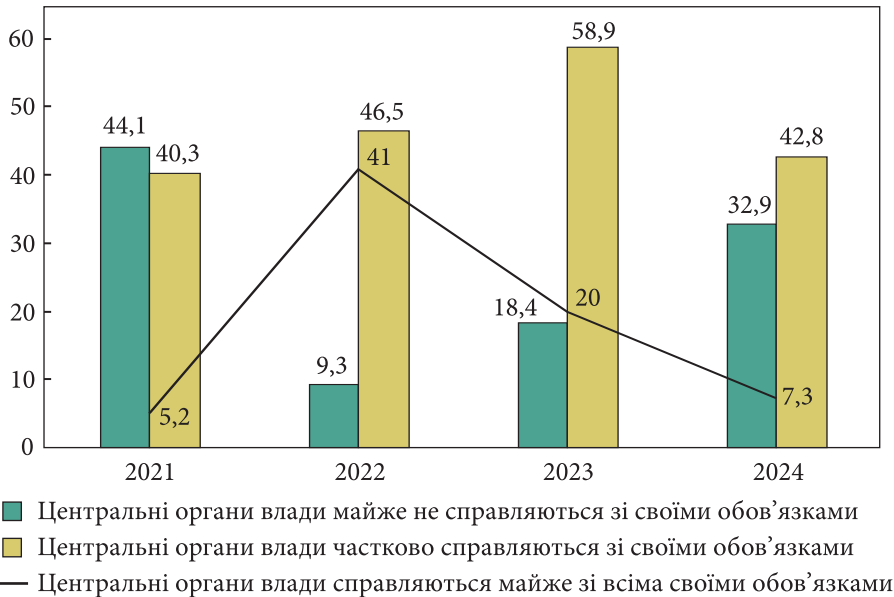

Рис. 2. Динаміка оцінок ефективності дій української влади впродовж 2021—2024 рр.
Джерело: побудовано за даними моніторингу Інституту соціології НАН України.

кількість тих, хто вважає умови життя поганими, складає майже половину опитаних. Аналогічну трансформацію спостерігаємо і щодо оцінки подій, що відбуваються в країні зараз. На відміну від досить поступового підйому рівня незадоволеності у 2022 та 2023 рр., кількість незадоволених у 2024 р. зросла майже на 12 %. Поки що ця незадоволеність не розглядається як чинник об'єднання більшістю населення, однак варто зазначити, що сама по собі оцінка дій влади також стає гіршою (рис. 2).

Можна констатувати, що поступово руйнується один із важливих елементів підтримки колективної стійкості — віра в лідерів спільноти і довіра до влади. Як бачимо на рисунку 2, позитивна оцінка ефективності дій влади круто спадала у 2023 і 2024 роках і падати їй фактично вже нікуди. Натомість поки що тих, хто вважає, що центральні органи влади не справляються, менше ніж тих, хто оцінює дії влади як частково ефективні. Певне падіння спостерігається і в оцінці дій Президента. Середній бал за 10-бальною шкалою у 2023 р. становив 7,8, а у 2024 становить 5,7. Однак поки що віра в лідера як ресурс підтримки колективної стійкості зберігає свій потенціал.

Про зниження потенціалу колективної резильєнтності свідчить і трансформація очікувань щодо майбутнього (табл. 2).

Дані моніторингу підтверджують, що під тиском тривалої дії стресорів війни послаблюються такі ключові елементи підтримки колективної резильєнтності як позитивні очікування щодо майбутнього та беззаперечна

віра у перемогу. Хоча поки що віра та надії на покращення залишаються загалом позитивними, сила таких переконань поступово згасає. Кількість тих, хто очікує покращення ситуації, зменшилась у 2024 р. більш ніж на 40 %, натомість тих, хто очікує на погіршення стало більше на 20 %, а таких, хто не визначився, на 15 %. Поки що переважна більшість населення (67 %) зберігає впевненість у перемозі. Однак тих, хто в цьому повністю впевнений, стало на 40 % менше, ніж було у 2022 р. Зменшується і частка тих, хто вважає, що більшість людей з їхнього оточення готові терпіти теперішні та майбутні проблеми стільки, скільки буде потрібно до перемоги України у війні. У 2022 р. ствердну відповідь на це питання дали 69 %, а в 2024 р. лише 43,8 %, натомість кількість тих, хто не готовий терпіти, вже зараз збільшилась з 4,6 до 14,3 %.

Високий рівень впевненості у перемозі України можна розглядати як один з системоутворювальних компонентів колективної резильєнтності. Щоб визначити характер його зв'язку з іншими чинниками підтримки стійкості, був здійснений парний кореляційний аналіз з такими індикаторами колективної стійкості: оцінка покращення / погіршення ситуації в майбутньому України; оцінка діяльності В. О. Зеленського на посту президента України; відчуття оптимізму щодо майбутнього країни; втрата соціального оптимізму, віри у зміни на краще; особисте хвилювання за майбутнє країни; особистісна важливість незалежності української держави; патріотичні почуття громадянина України як чинник об'єднання; національна ідея по-

Таблиця 2. Динаміка очікувань щодо майбутнього та впевненості у перемозі впродовж 2021—2024, %

Параметри оцінювання	2021	2022	2023	2024
<i>Що ви думаєте про майбутнє України?</i>				
Скоріш за все ситуація буде погіршуватись	35,0	7,7	10,8	31,3
Ситуація не буде погіршуватись, але навряд чи і покращиться	37,9	13,1	19,3	24,2
Скоріш за все ситуація буде покращуватись	13,2	76,2	66,1	24,7
Важко відповісти	13,9	3	3,8	19,8
<i>Наскільки Ви впевнені у перемозі України у війні з Росією?*</i>				
Повністю впевнений	—	75,3	—	35,8
Скоріше впевнений	—	20,4	—	31,2
Скоріше не впевнений	—	1,6	—	9,7
Зовсім не впевнений	—	0,9	—	5,0
Важко відповісти	—	1,7	—	18,4

Джерело: дані моніторингу Інституту соціології НАН України; * у 2023 р. питання не задавалося.

будови української держави як чинник об'єднання; готовність терпіти негаразди скільки потрібно; переказ на ЗСУ частини своїх доходів.

Помірний позитивний зв'язок зафіксований між високим рівнем впевненості в перемозі та очікуваннями щодо майбутнього України (коефіцієнт кореляції Пірсона 0,389, $p = 0,01$) та оцінкою діяльності Президента (коефіцієнт кореляції Пірсона 0,375, $p = 0,01$). Помірний позитивний зв'язок зафіксований також між рівнем впевненості у перемозі та особистісною важливістю незалежності української держави (коефіцієнт кореляції Пірсона 0,322, $p = 0,01$) та особистим хвилюванням за майбутнє країни (коефіцієнт кореляції Пірсона 0,250, $p = 0,01$). Помірний негативний зв'язок виявлено між рівнем впевненості у перемозі та втратою соціального оптимізму, віри у зміни на краще (коефіцієнт кореляції Пірсона 0,308, $p = 0,01$). Натомість з відчуттям оптимізму щодо майбутнього України зв'язок був позитивним (коефіцієнт кореляції Пірсона 0,281, $p = 0,01$). З рештою показників зв'язок був слабшим, однак в усіх випадках статистично значимим.

Можна констатувати, що колективна резильєнтність підтримується більшою мірою когнітивними, емоційними та ціннісними показниками, проте меншою мірою пов'язана з поведінковими.

Динаміка усіх показників колективної резильєнтності характеризується помітним падінням, а отже спостерігаємо погіршення соціально-психологічного стану населення, зниження адаптивності та в потенціалі об'єднання не на позитивних засадах збереження стійкості спільноти, а на негативних засадах незадоволеності, що сприятиме розбалансуванню соціальної системи.

Висновки. Колективна резильєнтність населення підтримується дією різноманітних чинників, що визначають здатність до спротиву негараздам. Попри наявність достатньої кількості даних соціологічних досліджень, цілісного уявлення про особливості формування та головні характеристики колективної резильєнтності населення України у соціально-психологічному вимірі дотепер не сформовано.

Здійснений аналіз показників моніторингу Інституту соціології у 2021—2024 рр. дав можливість частково заповнити цей пробіл і зробити певні висновки щодо особливостей динаміки колективної резильєнтності. Зокрема було підтверджено, що війна сприймається людьми не лише крізь призму власної безпеки. Загроза незалежності та суверенітету країни підвищила колективну стійкість населення. Головним чинником її підтримки стала інтенсифікація переживання національно-громадянської ідентичності, що ґрунтується на почутті приналежності до спільноти. Підтверджено дію таких складових колективної стійкості як позитивне бачення майбутнього, соціальна підтримка, віра у здатність досягати бажаних цілей, довіра до влади та віра у лідера спільноти. Водночас зафіксовано сталу тенденцію до послаблення колективної резильєнтності у 2024 р. Чинники її підтримки

продовжують діяти, але ефективність їхнього впливу зменшується. Для того щоб визначити способи підтримки та зміцнення колективної резильєнтності, необхідно проведення спеціального дослідження соціально-психологічної резильєнтності із застосуванням валідних і надійних методик її вимірювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Žotkevičiūtė-Banevičienė A. Moral element of military power: The Ukrainian military resistance in the Russia-Ukraine war. *LOGOS — A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art*. 2022. Vol. 113. P. 105—115. <https://doi.org/10.24101/logos.2022.78>
2. Ukraine's Resilience Formula: The Essential Components During War and Post-War (6—11 June 2023). *Rating Group*. URL: https://ratinggroup.ua/research/ukraine/ukraine_s_resilience_formula_the_essential_components_during_war_and_post-war_6_11_june_2023.html (дата звернення: 09.10.2024).
3. Popham C. M., McEwen F. S., Pluess M. Psychological resilience in response to adverse experiences: An integrative developmental perspective in the context of war and displacement. In: M. Ungar (Ed.). *Multisystemic resilience: Adaptation and transformation in contexts of change*. Oxford University Press, 2021. P. 395—416. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190095888.003.0022>
4. Carpenter S., Walker B., Anderies M. J., Abel N. From metaphor to measurement: Resilience of what to what? *Ecosystems*. 2001. Vol. 4. No. 8. P. 765—781. <https://doi.org/10.1007/s10021-001-0045-9>
5. Luthar S. S., Cicchetti D., Becker B. The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*. 2000. Vol. 71. No. 3. P. 543—562. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00164>
6. Norris F. H., Stevens S. P., Pfefferbaum B., Wyche K. F., Pfefferbaum R. L. Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*. 2008. Vol. 41. No. 1—2. P. 127—150. <https://doi.org/10.1007/s10464-007-9156-6>
7. Masten A. S. Ordinary magic. Resilience processes in development. *American Psychologist*. 2001. Vol. 56. No. 3. P. 227—238. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.227>
8. Rutter M. Implications of resilience concepts for scientific understanding. *Annals of the New York Academy of Sciences*. 2006. Vol. 1094. No. 1. P. 1—12. <https://doi.org/10.1196/annals.1376.002>
9. Lyons A., Fletcher G., Bariola E. Assessing the well-being benefits of belonging to resilient groups and communities: Development and testing of the Fletcher-Lyons Collective Resilience Scale (FLCRS). *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*. 2016. Vol. 20. No. 2. P. 65—77. <https://doi.org/10.1037/gdn0000041>
10. Williams R., Drury J. Psychosocial resilience and its influence on managing mass emergencies and disasters. *Psychiatry*. 2009. Vol. 8. No. 8. P. 293—296. <https://doi.org/10.1016/j.mppsy.2009.04.019>
11. Mawson A. R. Understanding mass panic and other collective responses to threat and disaster. *Psychiatry*. 2005. Vol. 88. No. 2. P. 95—113. <https://doi.org/10.1521/psyc.2005.68.2.95>
12. Haslam S. A., O'Brien A., Jetten J., Vormedal K., Penna S. Taking the strain: Social identity, social support, and the experience of stress. *British Journal of Social Psychology*. 2005. Vol. 44. No. 3. P. 355—370. <https://doi.org/10.1348/014466605X37468>

13. Drury J., Cocking C., Reicher S. D. The nature of collective resilience: Survivor reactions to the 2005 London bombings. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*. 2009. Vol. 27. No. 1. P. 66—95. <https://doi.org/10.1177/028072700902700104>
14. Ntontis E., Drury J., Amlôt R., Rubin G. J., Williams R. Emergent social identities in a flood: Implications for community psychosocial resilience. *Journal of Community & Applied Social Psychology*. 2018. Vol. 28. No. 1. P. 3—14. <https://doi.org/10.1002/casp.2329>
15. Ungar M. Systemic resilience: Principles and processes for a science of change in contexts of adversity. *Ecology and Society*. 2018. Vol. 23. No. 4. P. 34. <https://doi.org/10.5751/es-10385-230434>
16. Kimhi S., Eshel Y. Individual and public resilience and coping with long-term outcomes of war. *Journal of Applied Biobehavioral Research*. 2009. Vol. 14. No. 2. P. 70—89. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9861.2009.00041.x>
17. Eytan A., Gex-Fabry M., Toscani L., Deroo L., Loutan L., Bovier P. A. Determinants of postconflict symptoms in Albanian Kosovars. *The Journal of Nervous and Mental Disease*. 2004. Vol. 192. No. 10. P. 664—671. <https://doi.org/10.1097/01.nmd.0000142029.96703.57>
18. Yahav R., Cohen M. Symptoms of acute stress in Jewish and Arab Israeli citizens during the Second Lebanon War. *Social Psychiatry & Psychiatric Epidemiology*. 2007. Vol. 42. No. 10. P. 830—836. <https://doi.org/10.1007/s00127-007-0237-5>
19. Kuterovac-Jagodić G. Post traumatic stress symptoms in Croatian children exposed to war: A prospective study. *Journal of Clinical Psychology*. 2003. Vol. 59. No. 1. P. 9—25. <https://doi.org/10.1002/jclp.10114>
20. Shamai M., Kimhi S. Teenagers' response to threat of war and terror: The impact of gender and social systems. *Community Mental Health Journal*. 2007. Vol. 43. No. 4. P. 359—374. <https://doi.org/10.1007/s10597-006-9080-5>
21. Williams R., Drury J. Personal and collective psychosocial resilience: Implications for children, young people and their families involved in war and disasters. In: D. Cook, J. Wall, P. Cox (Eds). *Children and Armed Conflict*. Palgrave Macmillan, 2011. P. 57—75.
22. Clark J. N. Resilience as a 'concept at work' in the war in Ukraine: Exploring its international and domestic significance. *Review of International Studies*. 2024. Vol. 50. No. 4. P. 720—740. <https://doi.org/10.1017/S0260210524000305>
23. Kimhi S., Eshel Y., Marciano H., Adini B. Impact of the war in Ukraine on resilience, protective, and vulnerability factors. *Frontiers in Public Health*. 2023. No. 11: 1053940. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1053940>
24. Kurnyshova Y. Ukraine at War: Resilience and Normative Agency. *Central European Journal of International and Security Studies*. 2023. Vol. 517. No. 2. P. 80—110. <https://doi.org/10.51870/UXXZ5757>
25. Leykin D., Lahad M., Cohen O., Goldberg A., Aharonson-Daniel L. Conjoint community resiliency assessment measure-28/10 items (CCRAM28 and CCRAM10): A self-report tool for assessing community resilience. *American Journal of Community Psychology*. 2013. Vol. 52. No. 3—4. P. 313—323. <https://doi.org/10.1007/s10464-013-9596-0>
26. Dynamics of psycho-emotional states of the population. *Rating Lab*. URL: https://ratinglab.org/en/research/Dinamika_psihoemocijnih_staniv_naselelnnya (дата звернення: 09.10.2024).
27. Hoge E. A., Austin E. D., Pollack M. H. Resilience: research evidence and conceptual considerations for posttraumatic stress disorder. *Depression and Anxiety*. 2007. Vol. 24. No. 2. P. 139—152. <https://doi.org/10.1002/da.20175>
28. Eagle G., Kaminer D. Continuous traumatic stress: Expanding the lexicon of traumatic stress. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*. 2013. Vol. 19. No. 2. P. 85—99. <https://doi.org/10.1037/a0032485>

29. Infurna F. J., Luthar S. S. The multidimensional nature of resilience to spousal loss. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2017. Vol. 112. No. 6. P. 926—947. <https://doi.org/10.1037/pspp0000095>
30. Eachus P. Community Resilience: Is it greater than the sum of the parts of individual resilience? *Procedia Economics and Finance*. 2014. Vol. 18. P. 345—351. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(14\)00949-6](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00949-6)
31. Drury J., Carter H., Cocking C., Ntontis E., Tekin Guven S., Amlôt R. Facilitating Collective Psychosocial Resilience in the Public in Emergencies: Twelve Recommendations Based on the Social Identity Approach. *Frontiers in Public Health*. 2019. Vol. 7. Art. 181. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2019.00141>
32. Yeager D. S., Dweck C. S. Mindsets that promote resilience: When students believe that personal characteristics can be developed. *Educational Psychologist*. 2012. Vol. 47. No. 4. P. 302—314. <https://doi.org/10.1080/00461520.2012.722805>
33. Liu S., Yu B., Xu C., Zhao M., Guo J. Characteristics of Collective Resilience and Its Influencing Factors from the Perspective of Psychological Emotion: A Case Study of COVID-19 in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2022. Vol. 19. No. 11: 14958. <https://doi.org/10.3390/ijerph192214958>
34. Guèvremont A., Boivin C., Durif F., Graf R. Positive behavioral change during the COVID-19 crisis: The role of optimism and collective resilience. *Journal of Consumer Behaviour*. 2022. Vol. 21. No. 6. P. 1293—1306. <https://doi.org/10.1002/cb.2083>
35. Kaniasty K., Norris F. H. Distinctions that matter: Received social support, perceived social support, and social embeddedness after disasters. In: Y. Neria, S. Galea, F. H. Norris (Eds). *Mental health and disasters*. Cambridge University Press, 2012. P. 175—200.
36. Piankivska L. V. Social support of the individual in war conditions: Ukrainian and international experience. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*. 2022. Vol. 8. No. 2. P. 76—84. [https://doi.org/10.52534/msu-pp.8\(2\).2022.76-84](https://doi.org/10.52534/msu-pp.8(2).2022.76-84)
37. Levine M., Prosser A., Evans D., Reicher S. Identity and emergency intervention. How social group membership and inclusiveness of group boundaries shape helping behaviour. *Personality and Social Psychology Bulletin*. 2005. Vol. 31. P. 443—453.

REFERENCES

1. Žotkevičiūtė-Banevičienė, A. (2022). Moral element of military power: The Ukrainian military resistance in the Russia-Ukraine war. *LOGOS — A Journal of Religion, Philosophy, Comparative Cultural Studies and Art*, 113, 105—115. <https://doi.org/10.24101/logos.2022.78>
2. Rating Group (June, 27, 2023). Ukraine's Resilience Formula: The Essential Components During War and Post-War (6—11 June 2023). https://ratinggroup.ua/en/research/ukraine/ukraine_s_resilience_formula_the_essential_components_during_war_and_post-war_6_11_june_2023.html
3. Popham, C. M., McEwen, F. S., & Pluess, M. (2021). Psychological resilience in response to adverse experiences: An integrative developmental perspective in the context of war and displacement. In: M. Ungar (Ed.). *Multisystemic resilience: Adaptation and transformation in contexts of change*. Oxford University Press. P. 395—416. <https://doi.org/10.1093/oso/9780190095888.003.0022>
4. Carpenter, S., Walker, B., Anderies, M. J. & Abel, N. (2001). From metaphor to measurement: Resilience of what to what? *Ecosystems*, 4 (8), 765—781. <https://doi.org/10.1007/s10021-001-0045-9>
5. Luthar, S. S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71 (3), 543—562. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00164>

6. Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F., & Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*, 41 (1–2), 127–150. <https://doi.org/10.1007/s10464-007-9156-6>
7. Masten, A. S. (2001). Ordinary magic. Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227–238. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.56.3.227>
8. Rutter, M. (2006). Implications of resilience concepts for scientific understanding. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094 (1), 1–12. <https://doi.org/10.1196/annals.1376.002>
9. Lyons, A., Fletcher, G., & Bariola, E. (2016). Assessing the well-being benefits of belonging to resilient groups and communities: Development and testing of the Fletcher-Lyons Collective Resilience Scale (FLCRS). *Group Dynamics: Theory, Research, and Practice*, 20(2), 65–77. <https://doi.org/10.1037/gdn0000041>
10. Williams, R., & Drury, J. (2009). Psychosocial resilience and its influence on managing mass emergencies and disasters. *Psychiatry*, 8 (8), 293–296. <https://doi.org/10.1016/j.mpps.2009.04.019>
11. Mawson, A. R. (2005). Understanding mass panic and other collective responses to threat and disaster. *Psychiatry*, 68 (2), 95–113. <https://doi.org/10.1521/psyc.2005.68.2.95>
12. Haslam, S. A., O'Brien, A., Jetten, J., Vormedal, K., & Penna, S. (2005). Taking the strain: Social identity, social support, and the experience of stress. *British Journal of Social Psychology*, 44 (3), 355–370. <https://doi.org/10.1348/014466605X37468>
13. Drury, J., Cocking, C., & Reicher, S. D. (2009). The nature of collective resilience: Survivor reactions to the 2005 London bombings. *International Journal of Mass Emergencies and Disasters*, 27 (1), 66–95. <https://doi.org/10.1177/028072700902700104>
14. Ntontis, E., Drury, J., Amlôt, R., Rubin, G. J., & Williams, R. (2018). Emergent social identities in a flood: Implications for community psychosocial resilience. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 28 (1), 3–14. <https://doi.org/10.1002/casp.2329>
15. Ungar, M. (2018). Systemic resilience: Principles and processes for a science of change in contexts of adversity. *Ecology and Society*, 23 (4), 34. <https://doi.org/10.5751/es-10385-230434>
16. Kimhi, S., & Eshel, Y. (2009). Individual and public resilience and coping with long-term outcomes of war. *Journal of Applied Biobehavioral Research*, 14 (2), 70–89. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9861.2009.00041.x>
17. Eytan, A., Gex-Fabry, M., Toscani, L., Deroo, L., Loutan, L., & Bovier, P. A. (2004). Determinants of postconflict symptoms in Albanian Kosovars. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 192 (10), 664–671. <https://doi.org/10.1097/01.nmd.0000142029.96703.57>
18. Yahav, R., & Cohen, M. (2007). Symptoms of acute stress in Jewish and Arab Israeli citizens during the Second Lebanon War. *Social Psychiatry & Psychiatric Epidemiology*, 42(10), 830–836. <https://doi.org/10.1007/s00127-007-0237-5>
19. Kuterovac-Jagodić, G. (2003). Post traumatic stress symptoms in Croatian children exposed to war: A prospective study. *Journal of Clinical Psychology*, 59 (1), 9–25. <https://doi.org/10.1002/jclp.10114>
20. Shamai, M., & Kimhi, S. (2007). Teenagers' response to threat of war and terror: The impact of gender and social systems. *Community Mental Health Journal*, 43 (4), 359–374. <https://doi.org/10.1007/s10597-006-9080-5>
21. Williams, R., & Drury, J. (2011). Personal and collective psychosocial resilience: Implications for children, young people and their families involved in war and disasters. In: D. Cook, J. Wall, P. Cox (Eds). *Children and Armed Conflict*. Palgrave Macmillan. P. 57–75.

22. Clark, J. N. (2024). Resilience as a 'concept at work' in the war in Ukraine: Exploring its international and domestic significance. *Review of International Studies*, 50 (4), 720—740. <https://doi.org/10.1017/S0260210524000305>
23. Kimhi, S., Eshel, Y., Marciano, H., & Adini, B. (2023). Impact of the war in Ukraine on resilience, protective, and vulnerability factors. *Frontiers in Public Health*, 11, 1053940. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1053940>
24. Kurnyshova, Y. (2023). Ukraine at War: Resilience and Normative Agency. *Central European Journal of International and Security Studies*, 17 (2), 80—110. <https://doi.org/10.51870/UXXZ5757>
25. Leykin, D., Lahad, M., Cohen, O., Goldberg, A., & Aharonson-Daniel, L. (2013). Conjoint community resiliency assessment measure-28/10 items (CCRAM28 and CCRAM10): A self-report tool for assessing community resilience. *American Journal of Community Psychology*, 52 (3—4), 313—323. <https://doi.org/10.1007/s10464-013-9596-0>
26. Rating Lab. (n.d.). Dynamics of psycho-emotional states of the population. https://ratinglab.org/en/research/Dinamika_psihoemocijnih_staniv_naselennya
27. Hoge, E. A., Austin, E. D., & Pollack, M. H. (2007). Resilience: research evidence and conceptual considerations for posttraumatic stress disorder. *Depression and Anxiety*, 24 (2), 139—152. <https://doi.org/10.1002/da.20175>
28. Eagle, G., & Kaminer, D. (2013). Continuous traumatic stress: Expanding the lexicon of traumatic stress. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 19 (2), 85—99. <https://doi.org/10.1037/a0032485>
29. Infurna, F. J., & Luthar, S. S. (2017). The multidimensional nature of resilience to spousal loss. *Journal of Personality and Social Psychology*, 112 (6), 926—947. <https://doi.org/10.1037/pspp0000095>
30. Eachus, P. (2014). Community Resilience: Is it greater than the sum of the parts of individual resilience? *Procedia Economics and Finance*, 18, 345—351. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(14\)00949-6](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(14)00949-6)
31. Drury, J., Carter, H., Cocking, C., Ntontis, E., Tekin Guven, S., & Amlôt, R. (2019). Facilitating Collective Psychosocial Resilience in the Public in Emergencies: Twelve Recommendations Based on the Social Identity Approach. *Frontiers in Public Health*, 7, 181. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2019.00141>
32. Yeager, D. S., & Dweck, C. S. (2012). Mindsets that promote resilience: When students believe that personal characteristics can be developed. *Educational Psychologist*, 47 (4), 302—314. <https://doi.org/10.1080/00461520.2012.722805>
33. Liu, S., Yu, B., Xu, C., Zhao, M. & Guo, J. (2022). Characteristics of Collective Resilience and Its Influencing Factors from the Perspective of Psychological Emotion: A Case Study of COVID-19 in China. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 19 (11), 14958. <https://doi.org/10.3390/ijerph192214958>
34. Guèvremont, A., Boivin, C., Durif, F. & Graf, R. (2022). Positive behavioral change during the COVID-19 crisis: The role of optimism and collective resilience. *Journal of Consumer Behaviour*, 21 (6), 1293—1306. <https://doi.org/10.1002/cb.2083>
35. Kaniasty, K., & Norris, F. H. (2012). Distinctions that matter: Received social support, perceived social support, and social embeddedness after disasters. In: Y. Neria, S. Galea, F. H. Norris (Eds). *Mental health and disasters*. Cambridge University Press. P. 175—200.
36. Piankivska, L. V. (2022). Social support of the individual in war conditions: Ukrainian and international experience. *Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Series "Pedagogy and Psychology"*, 8 (2), 76—84. [https://doi.org/10.52534/msu-pp.8\(2\).2022.76-84](https://doi.org/10.52534/msu-pp.8(2).2022.76-84)

37. Levine, M., Prosser, A., Evans, D., & Reicher, S. (2005). Identity and emergency intervention. How social group membership and inclusiveness of group boundaries shape helping behaviour. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 31, 443—453.

Стаття надійшла до редакції журналу 21.10.2024

Olena Zlobina, Dr. Sc. (Sociology), Professor, Head of the Department of Social Psychology
Institute of Sociology, NAS of Ukraine
12, Shovkovychna St., Kyiv, Ukraine, 01021
E-mail: ezlobina@ukr.net
ORCID: 0000-0003-2593-788X

DYNAMICS OF SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE OF THE POPULATION OF UKRAINE DURING THE WAR

War destroys normal living conditions at all social levels, from the country as a whole to the individual. The mobilization of socio-psychological resources of resilience helps the population to resist the negative effects of wartime. Despite considerable attention to maintaining psychological resilience at the individual level, the collective resilience of Ukrainian society has not been sufficiently researched. The socio-psychological approach emphasizes this type of resilience, which manifests itself in the community's ability to successfully overcome difficulties. The problem of collective resilience research is complicated during times of war, when traumatic circumstances are the reality of the present rather than localized in the past. The purpose of the study is to identify the peculiarities of the functioning of collective resilience during almost three years of full-scale war. An approach to collective resilience based on the emphasis on common social identity during war was chosen. The novelty of the research consists in recording the changes in collective resilience under the influence of war based on the comparison of the data of the sociological monitoring "Ukrainian Society" of the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine, obtained in 2021—2024. On the basis of general scientific methods of comparison, generalization, analogy, as well as methods of descriptive statistics and correlation analysis, the dynamics of the main parameters of collective resilience were traced and the key factors that ensure the ability of the population to maintain normal life in extreme conditions were determined. Calculations were made using the IBM SPSS Statistics 24 package. The analysis confirmed that the main factor supporting collective resilience was the intensification of experiencing the national-civic identity, which is based on a sense of belonging to the community. The effect of such components of collective resilience as a positive vision of the future, social support, belief in the ability to achieve the desired goals, trust in the authorities and faith in the community leader has been confirmed. A steady trend towards a weakening of collective resilience has been recorded in 2024: support factors continue to operate, but the effectiveness of their influence is decreasing.

Keywords: collective resilience, war, social identity, positive social expectations, social support.